

ALEKSANDRA FABER

ŽIVOT NA VELEBITSKOJ VISORAVNI U PRETPOVIJESNO DOBA

Veliko Rujno

Aleksandra Faber
Vrhovec 83
HR 10000 Zagreb

UDK:903.2"637"(497.5)
Izvorni znanstveni članak
Ur: 2000-09-29

Uz geografski prikaz i opis značenja Velikog Rujna za gospodarstvo priobalnog stanovništva južnog Velebita, autorica izvještava o rezultatima arheoloških istraživanja koja su provedena između 1986. i 1988. godine na Gradini, usred rujanskog polja. Na Gradini je u osam arheoloških sonda potvrđeno već ranije pretpostavljano prethistorijsko naselje, nastanjeno kroz brončano doba, kada je ovuda prolazio važan karavanski put. Veliko Rujno je i kasnije ostalo stjecištem pastirskih i trgovačkih putova, posebno obilježeno hodočasničkom crkvom Gospe od Rujna.

U posljednjim je desetljećima, zahvaljujući zalaganjima Gradskog muzeja u Senju,¹ porastao interes širokoga kruga stručnjaka raznih znanstvenih grana za sistematska istraživanja područja Velebita, impozantnoga gorskog masiva priobalja sjevernog Jadrana na koji su se ranije osvrtni tek pojedinci entuzijasti i istraživači, a ponajviše oni s planinarskim sklonostima. Timski istraživački rad

¹ U rasponu od 1983. do 1989. godine prof. Ante Glavičić je u ime Gradskog muzeja Senj organizirao svake godine interdisciplinarnu stručnu ekipu za istraživanje Velebita. Autorica ovoga rada sudjelovala je s ekipama studenata arheologije i arhitekture na istraživanjima graditeljske baštine te na arheološkoj problematici iz sredstava znanstvenog projekta financiranog od Ministarstva znanosti, a preko Arheološkog instituta Sveučilišta u Zagrebu. U istraživanjima na Rujnu sudjelovala je i prof. Mira Trošelj iz Zagreba.

je, međutim, otvorio nove vidike te proširio interese i izvan geološko-botaničkih pitanja, obuhvaćajući problematiku Velebita svestrano, kao što je, uostalom, učinjeno već u temeljnom Poljakovu djelu.²

Gorski masiv Velebita, koji na potezu od preko sto pedeset kilometara prati priobalje sjevernog Jadrana, prirodna je međa koja oštro luči uski, topliji pojas uz priobalje od znatno hladnijeg prostranstva Like. Kroz klimatske osebnosti izražena je razlika i u biljnom pokrivaču i u uzgoju pojedinih kultura, što je dovelo i do razlike u privređivanju i u načinu života stanovništva.

Takve geografske i ekonomske suprotnosti dovodile su i do etničke podjele stanovništva, koje je s obzirom na sklonosti, odnosno naslijeđeno usmjerenje na pojedine oblike privrede, u doba naseljavanja biralo za stalno prebivalište odgovarajuće područje – nizinsko tlo s plodnim površinama i pašnjacima kakvo je pružala današnja Lika, ili pak klimatski povoljnije, ali zemljom škrtije, priobalje Jadrana, koje je obećavalo vezu sa svijetom a pružalo i dio prehrane ribom. Uz to se iz mora privređivala sol, od pradavnih vremena poznati začim jelima te konzervans za očuvanje mesa, ribe i sira. Kako je sol i jedan od glavnih mamaca za prikupljanje stada, na tržištima se u zamjenu za nju mogla kupovati svaka druga roba.³

Vođeni zajedničkim interesom i potrebama, stanovnici su Velebita s jedne i druge strane planine utrli staze i putove, kojima je kolala zamjena dobara,⁴ a kojima se selilo i stadima u kriznim razdobljima velikih suša ili pak preranih snjegova,⁵ čak i do Slavonije.

Prijelazi, odnosno putovi preko Velebita, koji su po prirodi pristupačniji, uglavnom ne prelaze 1000 metara nadmorske visine. Neki od putova bili su osposobljeni i za kolni promet, ali su kao značajnije prometnice bili pod kontrolom carinskih postaja⁶ već od rimskih vremena pa sve do početka dvadesetog stoljeća, poput Vratnika kod Senja, Oštarija, te Velikog i Malog Alana, kuda i danas prolaze tranzitni putovi prema obali ili pak oni za transport drva iz pošumljenih sjevernih obronaka Velebita.

² J. POLJAK, 1929. Ne moramo posebno napominjati da Poljakovo djelo nije samo vodič po velebitskim putovima nego je i tumač života i običaja velebitskog stanovništva.

³ O značenju soli u stočarstvu T. VINŠČAK, 1989, 87; A. FABER, 1995, 159.

⁴ A. GLAVIČIĆ, 1981-82, 35; ISTI, 1970, 48; ISTI, 1984; A. FABER, 1995, 255; M. GLAVIČIĆ, 1993; ISTI, 1995, 215; K. PATSCH, 1900; M. ZANINOVIĆ, 1983-84, 29.

⁵ M. SIVIGNON, 29; C. CHANG, 1992, 26; M. GUŠIĆ, 1973, 454; V. BELAJ, 1980; T. VINŠČAK, 1984; M. MARKOVIĆ, 1971, 523; ISTI, 1980, 121.

⁶ I. BOJANOVSKI, 1970, 503; M. BOLONIĆ – I. ŽIC, 1974, 59, 140. Sol kao vrlo cijenjeni produkt u zamjeni dobara proizvodila se ne samo na Pagu i na Rabu nego i na Krku.

Radi što boljeg odvijanja zamjene dobara već se, međutim, u prapovijesti otvaraju sporedni planinski prijelazi preko daleko strmijih predjela, i na visinama od preko 1300 metara, i to na relacijama koje dodiruju visokogorska pastirska naselja, polazeći iz priobalja,⁷ gdje su se ulje, vino, sušene smokve i druga roba ukrcana na grčkim i kasnije rimskim i venecijanskim brodovima mogli mijenjati za drvo, vun, a napose sir i stoku, odnosno za nadaleko poznate liburnske janjce. Bilo je zapravo jednostavnije prenositi robu iz mjesta iskrcaja ili ukrcaja u lukama, makar i preko strmijih prijevoja, nego je prenositi duž obale do glavnih tranzitnih putova za unutrašnjost. Uzdužna, kopnena veza između pojedinih priobalnih naselja bila je, naime, vrlo slaba, ili nikakva, i uspostavlja se za kolni promet tek u devetnaestom i dvadesetom stoljeću.

Potvrde o tradicijskim putovima preko Velebita kroz pastirska naselja, gdje se usput nešto moglo i tržiti, nalazimo na primjer u pradavom putu koji spaja Jablanac i Sv. Juraj kod Senja s Oltarima⁸ i dalje s Krasnom na ličkoj strani Velebita. To je trasa hodočasnika s otoka Raba i Paga koji su zajedno sa stanovništvom podvelebitskih naselja odlazili na Krasno za dane Gospinih blagdana.⁹ Vjerojatno je to jedna od važnih trasa karavanskih putova. Taj put, poglavito trgovačkog značenja, dobiva u vrijeme kršćanstva posebno obilježje sakralne namjene, povezane još uvijek s interesima trgovine putem sajмова što su uobičajeni prilikom prošćenja.

Za stanovništvo južnog dijela otoka Paga te Ravnih kotara značajan je pak prijelaz preko Velikog Rujna te Ribničkih vrata put Like, mada bi bio logičniji put preko blažeg prijelaza Alana za Sv. Rok na ličkoj strani.

Moramo imati na umu da je na trasu karavanskih putova uvelike utjecao transport soli koja se proizvodila u plitkim uvalama uz priobalje, a napose na Rabu i Pagu. Kako je sol, kao što je već spomenuto, prijeko potrebna za okupljanje stada, vjerojatno je upravo taj proizvod bio značajan za uspostavu jednoga vrlo starog, već u prapovijesti potvrđenog puta preko najvećeg plodnog polja Južnog Velebita, već spomenutog Velikog Rujna. (Potvrdu te trase nalazimo i u Vaganačkoj pećini, koju spominjemo kasnije.)

Ta plodna oaza usred gologa krša Južnog Velebita nalazi se na nadmorskoj visini od preko devetsto metara. Sa sjevera je štite visoki vrhovi Višerujna (1499 m) te Debelo brdo (1632 m). Uobičajeni put do Velikog Rujna vodi od Starigrada preko Vaganca ili od priobalja direktno od Milovca ili pak položnijom trasom od

⁷ A. FABER, 1995, 256; M. ZANINOVIĆ, 1980, 187.

⁸ M. HIRTZ, 1928, 118.

⁹ O štovanju blagdana Male Gospe – 8. rujna, značajnog blagdana pastirskih plemena na Balkanu usp. M. SIVIGNON, 28.

Doma u Paklenici preko prijevoja Stražbenice (1160 m), odakle se strmim zavojima spušta u samo polje. Nakon otprilike pola sata hoda kroz polje prema zapadu dolazimo do Malog Rujna i do treće udoline zvane Duboki jaz, koji je zajedno s Malim Rujnom, prema navodima geologa, tvorevina oledbe, odnosno posljedica otapanja ledenjaka koji se u posljednje glacijalno doba pružao od vrhova Rujanske kose i spuštao se prema jezerima na Malome Rujnu.¹⁰ Nagađanja o nekadašnjim jezerima na tome mjestu ostala su zabilježena i u predaji stanovništva pričom o vilama, koje su vjedrima prolijevale vodu iz jezera.

Za razliku od tla u posljednja dva spomenuta polja, koja su prekrivena nanosima neplodnoga šljunka i pogodna samo za ispašu, tlo Velikog Rujna prekriveno je izdašnim slojem plodne zemlje te je bilo obrađivano od pradavnih vremena sve do Drugoga svjetskog rata. U ljetnim stanovima nanizanima uz rub polja možemo još danas pratiti raspored prostorija namijenjenih kompletnom gospodarstvu. Tu su boravile obitelji iz stočarskog sloja priobalnog stanovništva iz Starigrada i okolnih naselja. Tu su se preko ljetnih mjeseci, uz čuvanje stada, intenzivno obrađivala polja koja nisu oskudijevala na vodi poput zemljišta u priobalju, gdje je ljeti suša ništila usjeve. Gajilo se i rogato blago, pa i volovi, poglavito za oranje, te za vuču kola, koja su se gradila i ostavljala tu gore u planini, jer kolni put do domova u priobalju i nije postojao. Jesenski spust u priobalje prtió se na leđima i na tovarima, mazgama, koje su prenosile sijeno i sav urod s polja za preživljavanje obitelji i stada preko zime.¹¹

Nemamo još pouzdanih potvrda, ali prema arheološkim nalazima o kojima će u daljnjem tekstu biti riječ, pretpostavljamo da se možda u davnini ovdje gore i stalno živjelo, pa i preko zime usprkos snijegu, kao što živi narod i u alpskim predjelima. Svakako nas navodi na takve pretpostavke tradicija hodočašća do crkve Gospe od Rujna, gdje se sastaju i stanovnici južnih priobalnih naselja i oni iz Like, vođeni naslijeđenim običajem od davnine, putovima zamjene dobara. Od davnine su bila obrađivana i polja, koja u avionskome snimku pokazuju neobičnu, pravilno planiranu mrežu parcelacije, kakvu ne bismo očekivali od tradicijskog stočara iz priobalja, gdje nije imao ni prilike na kršovitim zemljištima malih površina usvojiti pojam pravilnoga reda u zemljišnoj podjeli. Antička vlast, poznata po rigoroznim mjerama zemljišne podjele,¹² ovdje u planini, nastanjenoj nepoznatim i ratobornim plemenima, po svoj prilici nije naseljavala svoj živalj niti je krojila polja ilirskom stanovništvu. Međutim se

¹⁰ Prema usmenom tumačenju geologa ing. Klaina, Naftaplin Zagreb. O oledbi Velebita S. BELJI, 1985. i L. NIKLER, prema A. BOGNAR, 1992, 11.

¹¹ Kazivač Nikola Marasović, Starigrad Paklenica.

¹² M. SUIĆ, 1976, s.v. centurijacija.

parcelacija pravilnog rastera javlja već daleko ranije. U novije se vrijeme primjenom obrade avionskih snimaka uočila na mnogim lokalitetima, odnosno naseljima brončanog doba diljem Europe,¹³ pravilna podjela poljoprivrednih zemljišta, koja su pripadala većim plemenskim središtima u brončano doba i početkom željeznog, kao odraz nove tehnike obrađivanja tla metalnim plugom.

Oslonac za stalno naselje poljoprivrednog karaktera tu gore, visoko u planini, nalazimo i u izvorima pitke vode, kojom Velebit i ne obiluje. To su Bukovi potoci, ponornica Golubinjača i izvor Pištet u samome polju, ali posve pouzdan podatak za ljudsko naselje u prethistoriji nalazimo u obilju fragmenata brončanodobnog i ranoželjeznodobnog glinenog suđa, koje se ovdje nalazilo kao upotrebljavana roba, s tragovima gara ili ogorjelih ostataka hrane na stijenama posuda.

Potaknuta konkretnim nalazima materijalne kulture na koje se nailazilo na površini tla i koje je prvi uočio prof. Ante Glavičić tijekom reambulacija koje je provodio Muzej u Senju, na suspektnoj lokaciji Gradina, središnjeg brežuljka Velikog Rujna, uz koji je već u proteklom stoljećima bila podignuta hodočasnička crkva Gospe od Rujna – provedena su arheološka sondiranja i snimanja, kako bi se provjerilo, odnosno ubiciralo prapovijesno naselje.¹⁴

Gradina, koja i toponimom upućuje na nekadašnje naselje, uzdiže se tridesetak metara iznad polja. Podijeljena je jarugom u dva dijela, i to u stjenoviti istočni dio koji je sa strmim liticama mogao poslužiti kao fortifikacija, te u nešto niži, zapadni dio sa zaravnatim platoom, gdje je moglo naći mjesta dvadesetak kuća s pripadajućim stajama. Taj stambeni dio gradine proteže se u duljinu oko sedamdeset metara i u širinu od dvadesetak metara. Plato je danas obrastao travom i nema vidljivih, površinskih tragova ruševina. Površina je služila kao pašnjak, i na njoj su locirane istražne sonde, ukupno osam iskopa, veličine dva do tri puta jedan metar. U dubinu je kopano prosječno do 70 centimetara. Na tom nivou se pojavljivao intaktni, sterilni sloj crvenkaste zemlje, koja je ispunjavala škrape u litici. Na tom nivou, a u nekim sondama i za desetak centimetara pliće, primijećene su otučene površine litice kao poravnanja za gradnju zidova ili podova prostorija stambenih objekata, koji su konstatirani u svim sondama, mada su one bile porazdijeljene po čitavom platou na određenoj udaljenosti.

¹³ H. J. GREENFIELD, 1984, gdje raspravlja o promjenama u obradi tla od neolitika nadalje u jugoistočnoj Europi, o krčenju šuma, o oranju plugom, o uzgoju domaćih životinja (svinja, koza, ovaca i bivola), nadalje o upotrebi vučnih kola te o izradi ručnoga poljoprivrednog alata. A. FABER, 1984, bilj. 4, 15, 16.

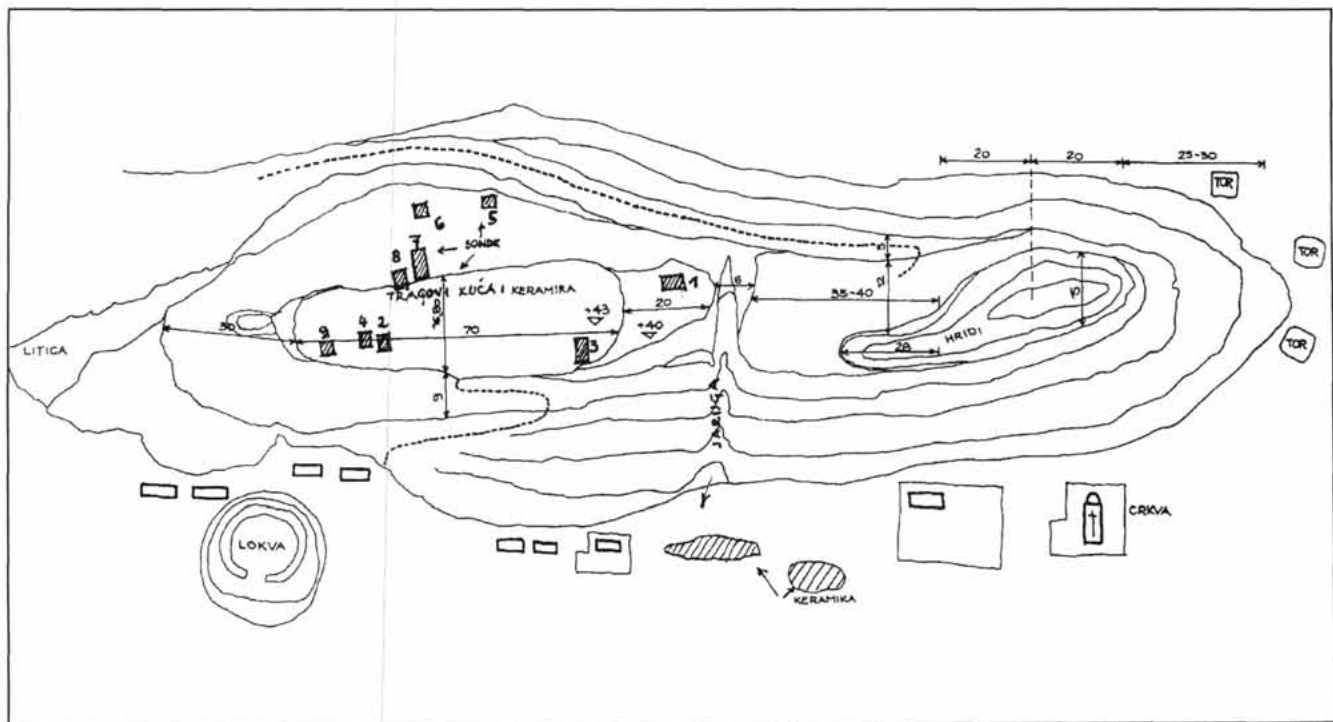
¹⁴ Iskopavanja na Gradini vršila je autorica ovog rada 1986. i 1988. godine.

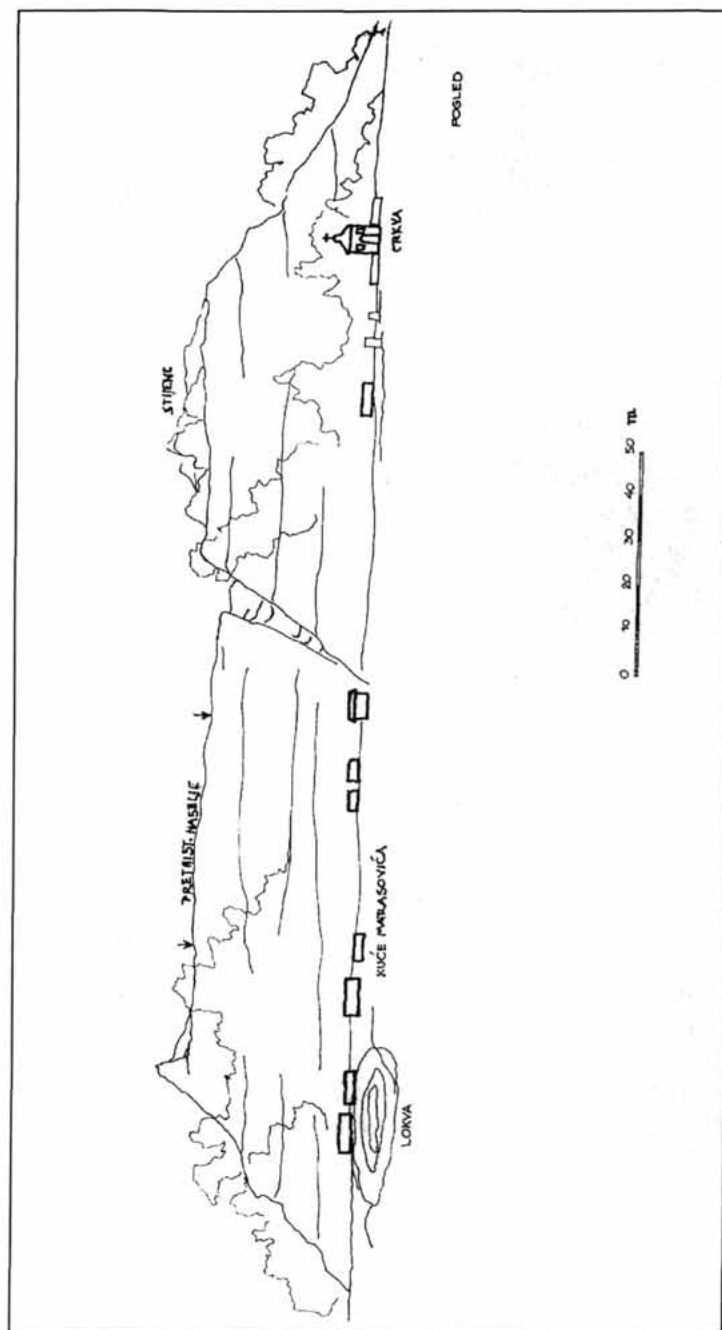
Sl. 2. Pogled na Gradinu na Velikom Rujnu

Kulturni se sloj skoro u svim sondama očitavao od trideset pa do pedeset centimetara dubine, računajući od gornje razine travnatog terena.

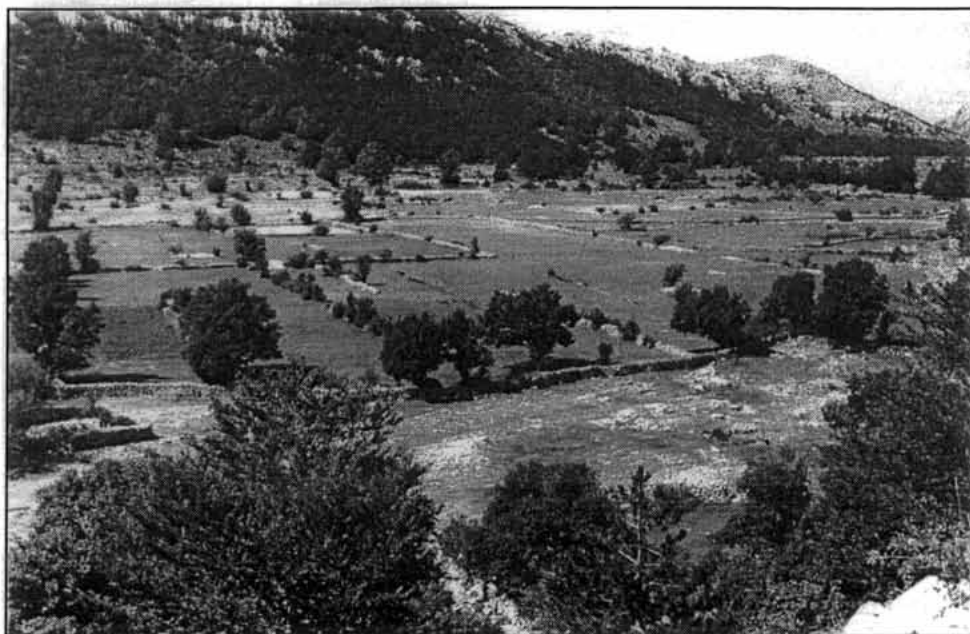
U jednoličnoj zemlji crnici uočeni su detalji kuća vrlo primitivne gradnje, na kakvu nailazimo i na drugim pretpovijesnim lokalitetima duž naše obale. Na otučenu liticu, kako je već ranije rečeno, sлагan je suhozid od neobrađenog, doduše probranog kamena osrednje veličine, koji je očito služio samo kao temelj objektima od drvene građe, na što upućuje debeli sloj crnice poviše podova od nabijene gline koja je na mjestima ogorjela. U dvije sonde konstatirani su objekti s ognjištima na podu. Promjera su oko četrdeset centimetara. Uz jedno je ognjište pronađena na nivou poda vrlo velika posuda debelih stijenki, učvršćena pri dnu kamenim vijencem od probranog osrednje velikog kamenja. Očito je služila kao sud za vodu ili za kiseljenje mlijeka, koje se redovito podgrijavao uz vatru radi sirenja. Posuda je bila potpuno zdrobljena i nije se mogao ustanoviti ni rub, ali je s obzirom na vijenac od kamenja uz donji obod procijenjena na preko pola metra pri samome dnu.

Sl. 3. Tlocrtna skica Gradine s približnim mjerama. Brojevima su označene sonde (šrafirane površine). U podnožju desno crkva Gospe od Rujna, lijevo su ljetni stanovi. Približno mjerilo 1: 1000. (A. Faber – N. Vasiljević, 1986.)

Sl. 4. Pogled na Gradinu s juga (A. Faber – N. Vasiljević, 1986.)

Sl. 5. Pogled s Gradine na pravilnu parcelaciju polja u pravcu zapada

U nivou podova prostorija te neposredno poviše njih nađeni su ulomci keramike, ručke, dna, gornji rubovi, kako manjih posuda tanjih stijenki, tako i ulomaka vrlo velikih posuda,¹⁵ koje su mogle služiti za pohranu živežnih namirnica te za vodu i mlijeko, jer pretpostavljamo da je stanovništvo Gradine od prvih početaka preživljavalo stočarstvom, uz već spomenutu intenzivnu poljoprivredu, na što bi upućivali nalazi žrvnjeva za mljevenje žitarica.

Keramika iz toga sloja pretežno je većih dimenzija, kvalitetne je izrade, glina je bila izmiješana sa zrcima kalcita, površina je grubo zaglađena, na vanjskoj strani tamnosmeđe do crvenkaste boje, u sredini loma pretežno je crne boje. Ručke su pretežno horizontalne, nađena je i jedna ručka, vjerojatno vrča, vertikalna, s rogom na prijehu u gornjem dijelu ručke, crvene boje na površini i crna u lomu, zaglađena, ali ne sjajna. Karakteristična je za datiranje toga sloja keramika vrlo dobre kvalitete, bez primjese pijeska, gornji rubovi posuda

¹⁵ Posude takvih dimenzija teško su se prenosile preko stijena i vrleti i na tako velike udaljenosti te pretpostavljamo da su rađene na lokalitetu, jer se prema iskazu Nikole Marasovića, vlasnika zemljišta na Rujnu, ovdje nalazila i odgovarajuća zemlja "rudača".

izvrnuti su na van i fasetirani, vanjska je površina crvena, sjajno zaglađena. Ručka, vjerojatno iste posude jer je identične fakture, vjerojatno je bila vertikalno položena, masivna je i u presjeku poligonalna, također sjajno zaglađena. Druga posuda te ručke srodna prethodno opisanoj javlja se u tamno-smeđoj boji, također fasetiranog ruba i sjajno zaglađene površine. Vanjska površina nema ukrasa osim jednog ulomka manje posudice fino zaglađene s kanelirama.

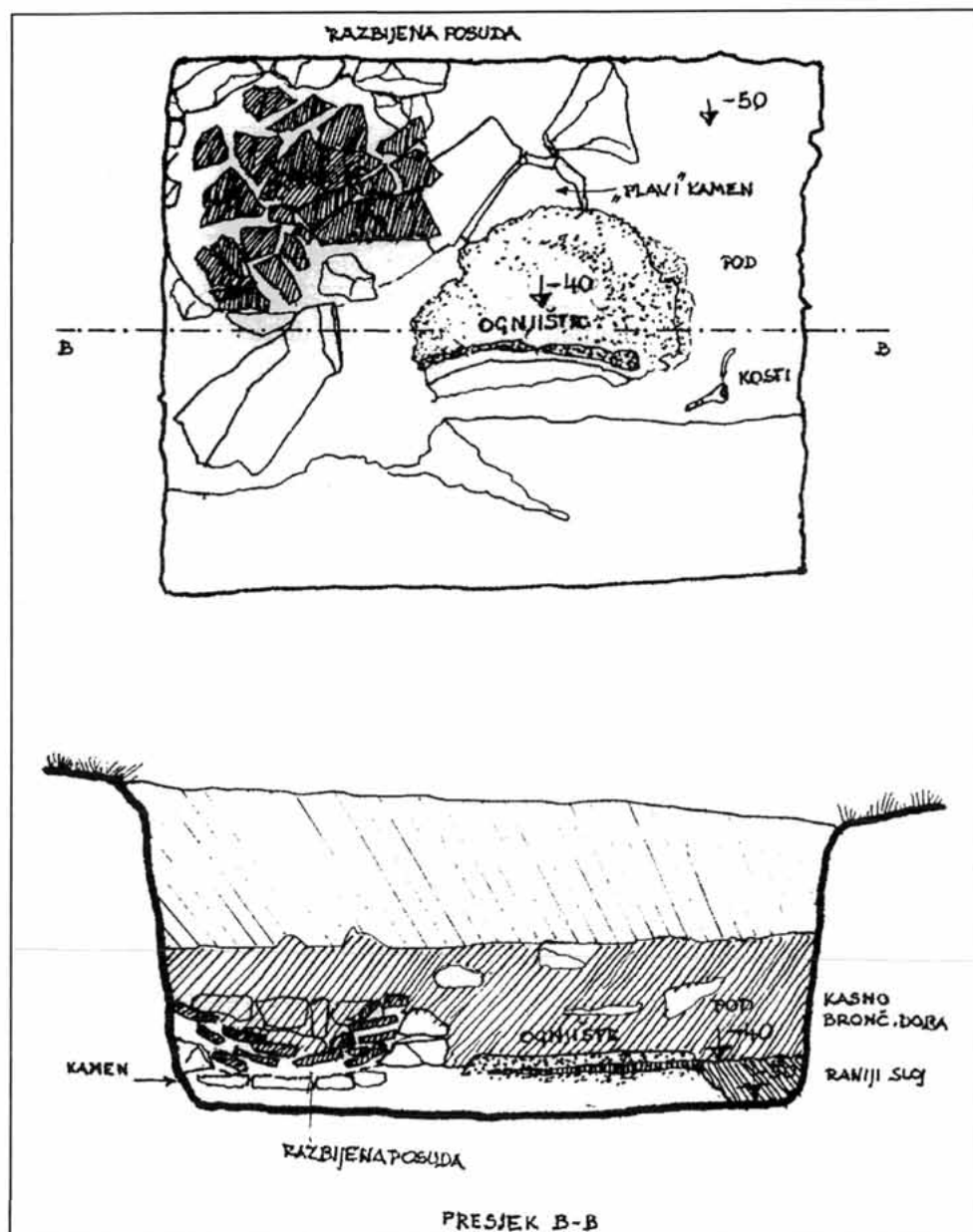
Uz opisane nalaze keramike, koju bismo mogli prema analogiji materijala iz obližnje gradine Zir u Lici te nalazima iz čuvene Vaganačke pećine, što ih je obradio Stašo Forenbaher,¹⁶ datirati u kasno brončano doba. U tom istom sloju nalaze se kosti sitnoga blaga (janjeće ili kozje) pa i pokoji ulomak neidentificiranih većih životinja. Uz jedan jedini nalaz školjke oštrige nije pronađeno drugih morskih školjakaša.

Daleko je zanimljiviji stariji sloj naselja, ustanovljen ispod podova te u samim podovima netom opisanih stambenih objekata. U nešto tanjem kulturnom sloju, koji se nalazi u tri od iskopanih kontrolnih sonda, uočeni su nalazi keramičkih posuda od posve druge smjese gline. Materijal je šupljikav, bez primjese pijeska, lagan, tamnosive boje u lomu, na površini zaglađen, žutooker do narančaste boje. Posude su loptastog oblika, bez vrata, gornji je rub ravno rezan ili blago zaobljen, ručke horizontalne, odnosno jezičaste, s blagim udubljnjem. Materijal se toliko lomio, da se nije mogao ušćuvati. Jedan ulomak s visokim prstenastim obodom dna upućivao bi na ranije datiranje, možda čak na mlađe kameno doba. Uostalom je i materijal iz Vaganačke pećine, koja je služila za depo u nevremenu ili pak za povremeni boravak trgovaca koji su prolazili i kroz Veliko Rujno, datiran od neolitika pa sve do željeznog doba.

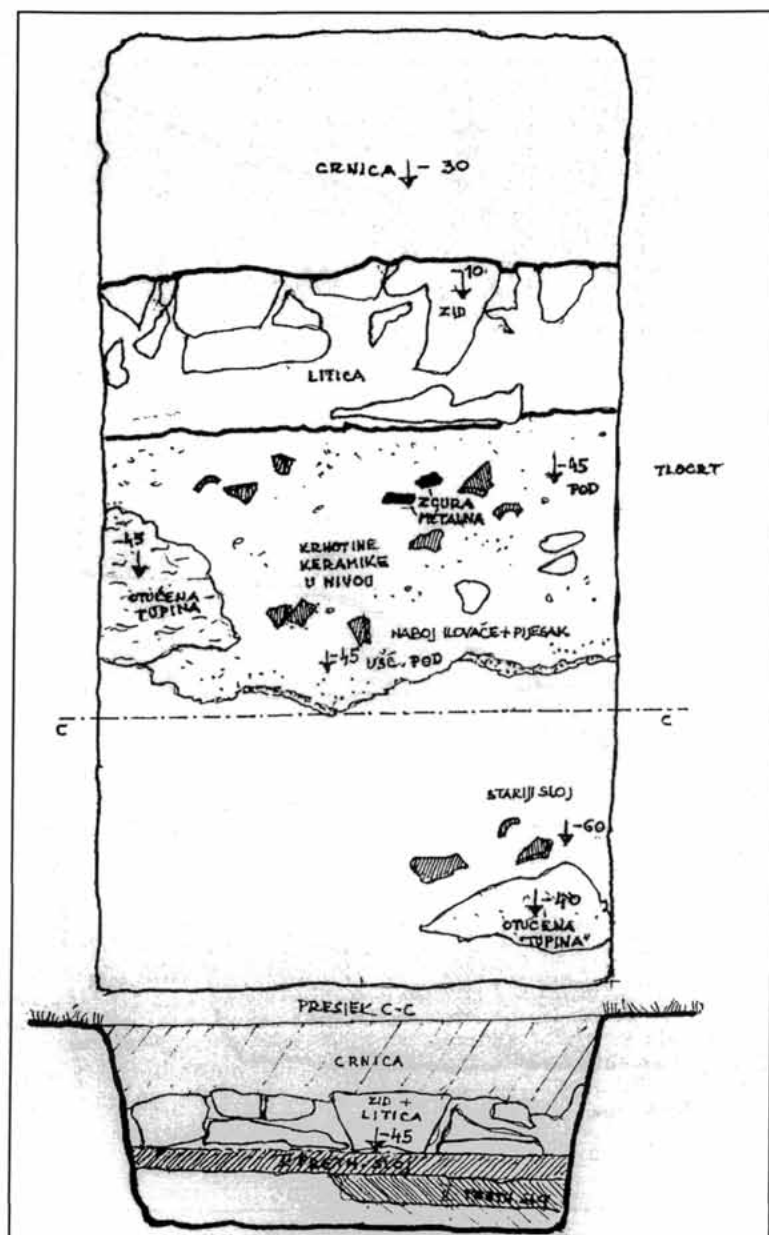
Možemo očekivati da je Gradina na Velikom Rujnu bila nekakvo tržište zamjene dobara odnosno robe, koja je kolala između priobalja i Like u pradávná vremena, svakako u razdoblju bronce i u željezno doba.¹⁷ Šime Batović i Miroslav Glavičić upućuju, naime, na niz naselja i utvrda u priobalnom pojasu

¹⁶ S. FORENBAHER, P. VRANJICAN, 1986, 1; S. FORENBAHER, 1992. Prva istraživanja na tom lokalitetu vodio je dr. Aleksandar Durman s Filozofskog fakulteta u Zagrebu, u suradnji s gore navedenima. S. Forenbaher u objavi rezultata istraživanja u Vaganačkoj pećini, u *Opusculi* 1992., svrstava kamene artefakte i keramiku prema kulturnim slojevima od mezolitika pa sve do u željezno doba, nalazeći kulturne veze i s Istrom.

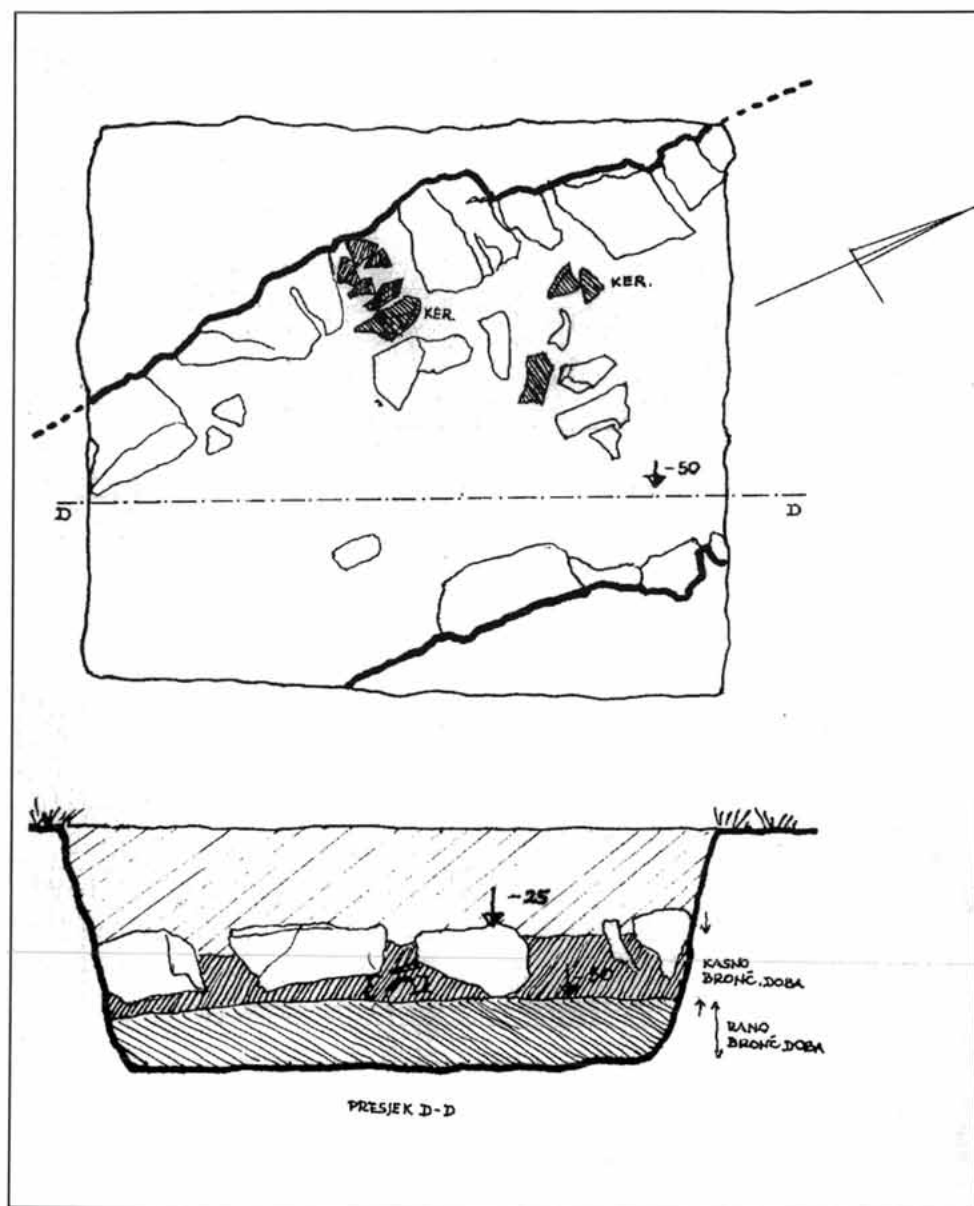
¹⁷ Š. BATOVIĆ, 1980. i 1976; R. DRECHSLER-BIŽIĆ, 1983, 254, ISTA, 1974, 9; B. ČOVIĆ, 1983, 271-273; Š. BATOVIĆ, 1983, br. IV, 271-273 te 1983, br. V, 339-390. Prema Batovićevoj podjeli brončano doba na teritoriju Liburnije završava između 1100. i 1000. godine pr. Kr. M. GLAVIČIĆ, 1994, 215.

Sl. 6. Sonda br. 3. Veliki recipijent uz ognjište, razdoblje kasnobrončanog doba. Približno mjerilo 1:10. (A. Faber)

Sl. 7. Sonda br. 4. Detalj kuće, zid i pod iz mlađega bronzanog doba te drugi, dublji nivo iz starijega bronzanog doba. Približno mjerilo 1:10. (A. Faber)

Sl. 8. Sonda br. 5. Temelj kuće mlađeg brončanog doba. Približno mjerilo 1: 10.
(A. Faber)

Sl. 9. Obor za blago nazvan Torina, istočno od Gradine. Na fotografiji prof. Mira Trošelj.

Sl. 10. Pogled na istočni dio rujanskog polja. U podnožju crkva Gospe od Rujna.

Velebita koji toponimima ili nalazima materijalne kulture potvrđuju relativno gustu naseljenost tog područja, gdje ne nalazimo baš optimalnih uvjeta za život, barem ne u pogledu poljoprivrede. Stočarstvo se, međutim, ovdje moglo razvijati, tako reći, na neograničenom prostranstvu Velebita koje je pružalo dobru ispašu, a ujedno sigurnost od gusarskih pljačkaša s mora.¹⁸

Uz opis arheoloških nalaza materijalne kulture pronađenih u slojevima u sondama na Gradini osvrćemo se i na neke detalje, uočene pri snimanju i dokumentiranju postojeće graditeljske baštine na Rujnu.

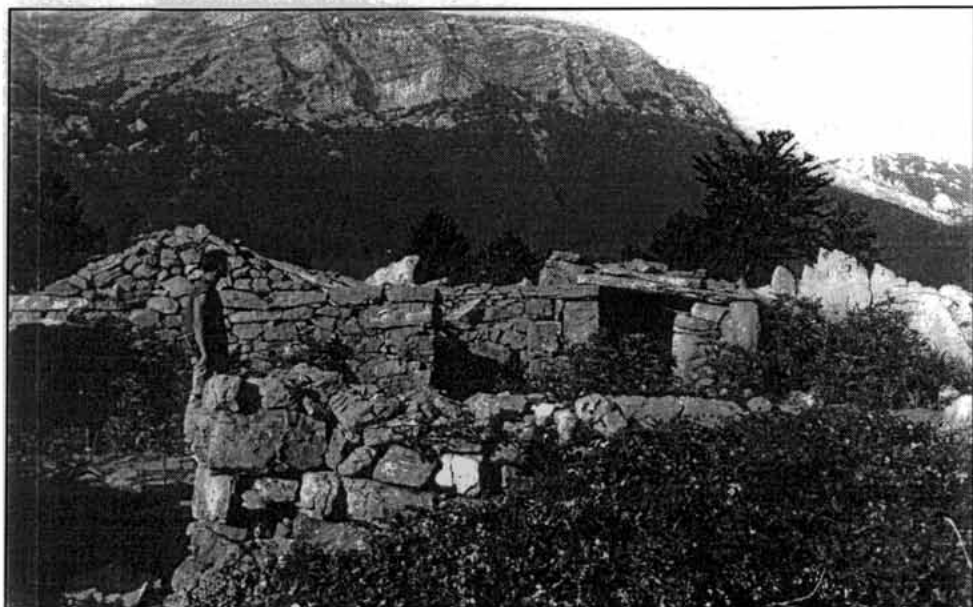
Veliki obor za blago, podignut u istočnom podnožju Gradine, bio je prvi objekt na koji smo skrenuli pozornost pri snimanju još prije nego što su neka okvirna datiranja u vezi sa životom na Gradini dobivene arheološkim istraživanjima. Konstrukcija tog obora, izvedena od blokova nadljudske veličine, interpoliranih u nizove prirodnih stijena, kojima je obor obuhvaćen, podsjećaju na megalitske konstrukcije na Britanskim Otocima. Još su uvjerljiviji detalji u kompleksu staja obitelji Dokoza na južnome prilazu Rujnu ili staje vrlo malenih dimenzija, građene poput prethistorijskih grobnica, kojima analogiju nalazimo u sjevernom priobalju Apeninskog poluotoka, a koje se još i danas upotrebljavaju za staje malih janjaca. No taj je materijal predmet jedne opširnije studije autora, koja je u tisku.¹⁹

Netko od budućih istraživača Gradine na Rujnu bit će u nedoumici u pogledu njezine obrambene funkcije. Priobalne naše gradine redovito imaju utvrđenja od suhozidnih konstrukcija, koje na Rujnu nedostaju. Odgovor bismo možda mogli naći u vapnenici (peći za vapno) koja je podignuta uz samo podnožje Gradine i koja je vjerojatno progutala sve pomično kamenje na samoj Gradini te u njezinoj neposrednoj okolini.

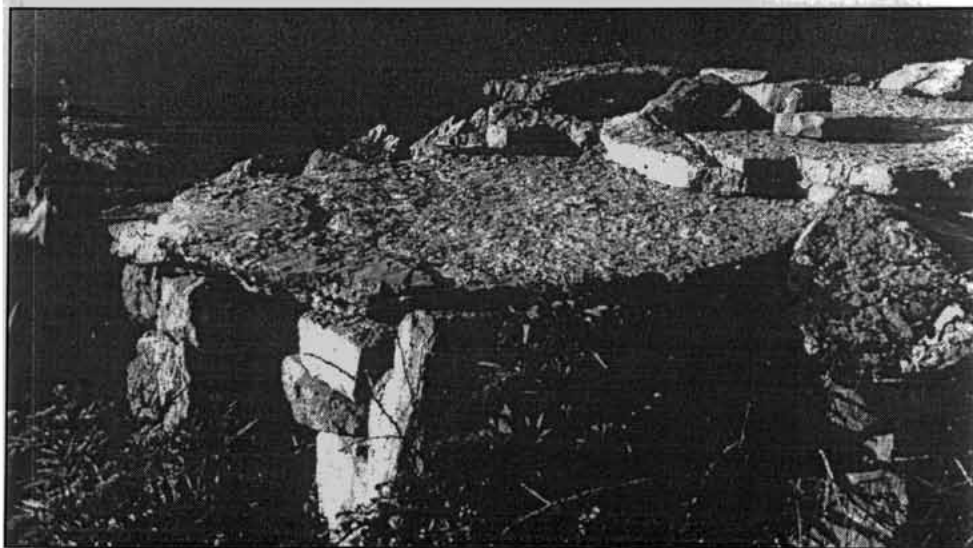
Navedenim primjerom poučeni, vidimo da ni spomenički kompleksi, situirani daleko od prometnica, u koje se ugradio dobar dio našeg naslijeđa arhitekture u kamenu, nisu zaštićeni od razaranja. Području Velebita u širem smislu, a pogotovo spomenicima koji su postali predmetom znanstvenih studija, valjalo bi osigurati posebni režim zaštite, koji ni jedan projekt "javnog interesa" ne bi smio mimoći.

¹⁸ HOMER, Ilijas XVIII, 527, gdje se spominje da grčki moreplovci otimaju stoku.

¹⁹ A. FABER, Suhozidna gradnja kamenom – u tisku.

Sl. 11. Staje istočno od Gradine na Velikom Rujnu

Sl. 12. Megalitski grob – danas tor za male janjce, Veliko Rujno

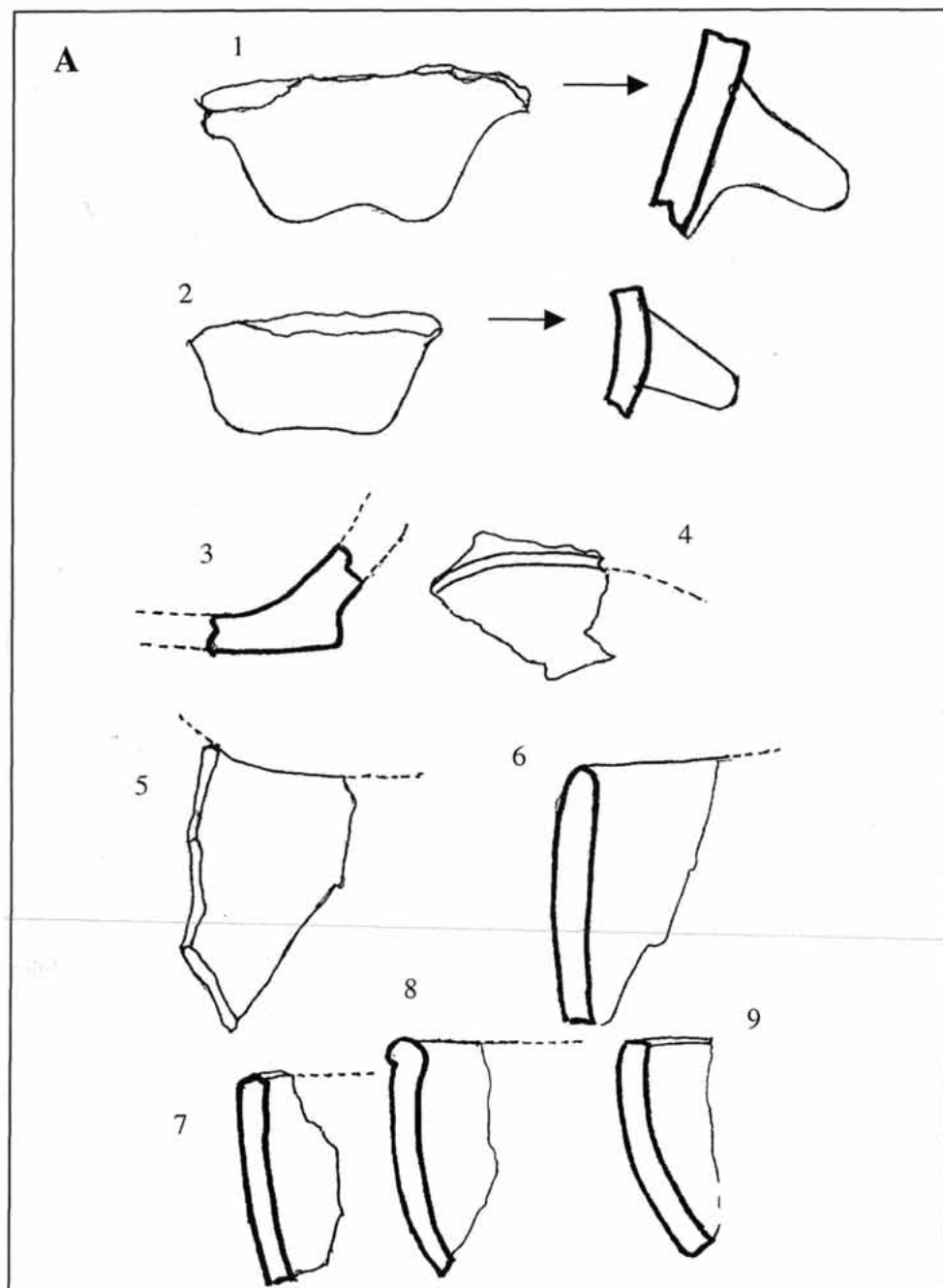
Opis tabli

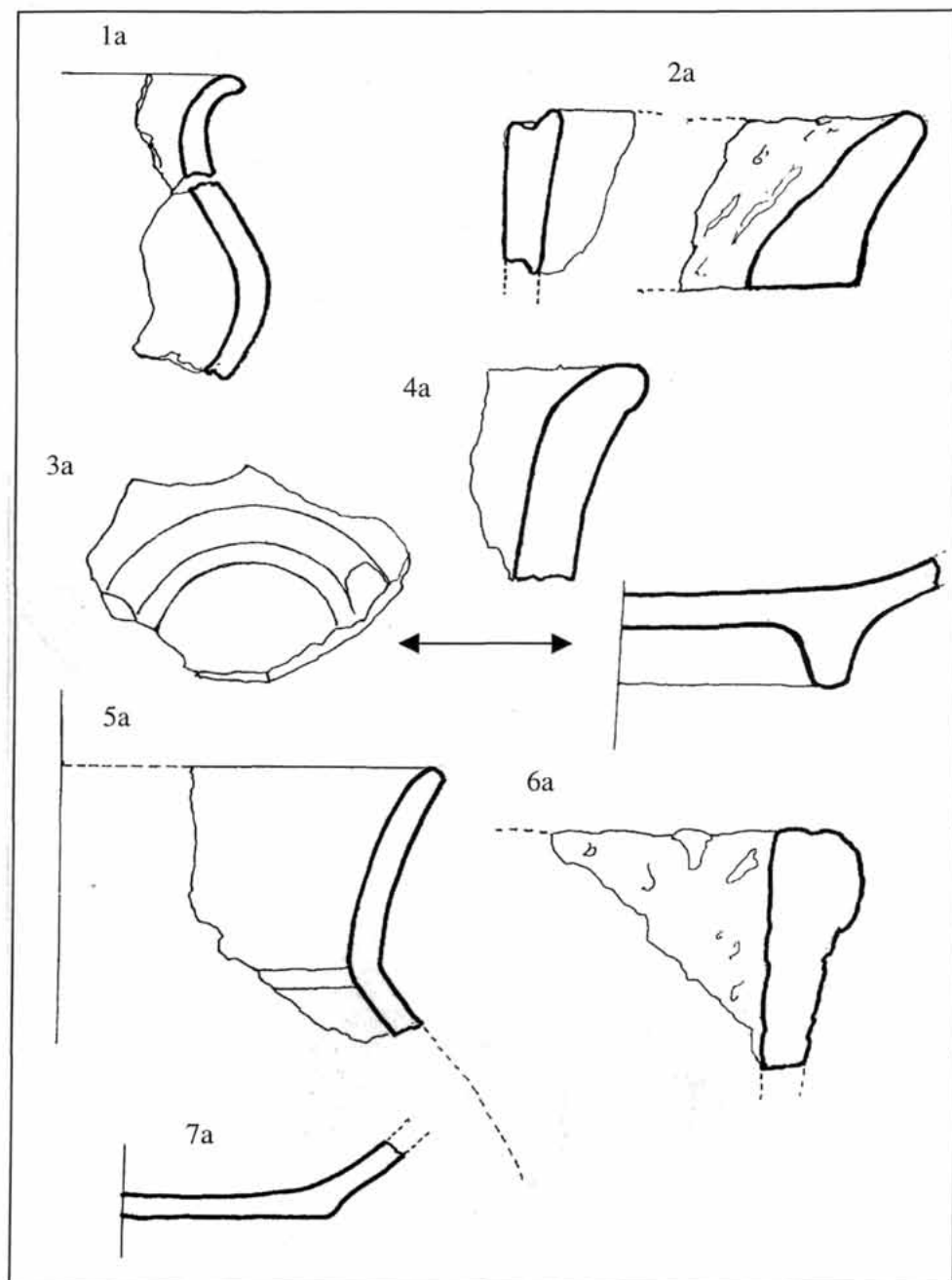
- A) Napomena: Ulomci keramike od br. 1a do 7a te br. 1 do 34 pripadali bi ranijem kulturnom sloju na Gradini (starije i srednje brončano doba), a ulomci od br. 35 do 57 nađeni su u drugom, više ležećem, kulturnom sloju koji pobliže možemo datirati u mlađe brončano doba, odnosno u periodu prijelaza u starije željezno doba. Međutim, ukopavanjem temelja objekata iz mlađega brončanog doba u raniji kulturni sloj došlo je do poremećene stratigrafije, te se ograđujemo u pogledu kronologije, time da smo opisom fature i boje omogućili zainteresiranom stručnjaku vlastiti sud i ocjenu u pogledu datiranja nalaza.
- 1a. Lončić promjera grla oko 12 cm, tamnosmeđe boje i zaglađen izvana, u lomu šupljikav, bez dodatka kremenog pijeska, krtoga loma, lagan.
 - 2a. Gornji rub lonca ili zdjele s utorom za poklopac, tamnosmeđe boje, na površini vrlo grubo zaglađen, u lomu šupljikav. Desni ulomak iste fature, vjerojatno prstenasti podložak lonca s ognjišta.
 - 3a. Crvenkastosmeđe dno lonca ili zdjele, grubo zaglađene površine u lomu crne boje, šupljikave stijenske, uz dodatak pijeska.
 - 4a. Rub lonca promjera oko 30 cm, fatura ista kao prethodna.
 - 5a. i 7a. Gornji rub i dno lonca tamnosive boje, površina zaglađena, u lomu crne boje, šupljikava smjesa bez pijeska.
 - 6a. Gornji rub vrlo velike posude grube izrade, žutooker boje mjestimice sive boje, loše pečena smjesa gline, vrlo površno izrađena, srodna ulomku 2a.
 1. i 2. Jezičaste ručke žutooker do narančaste boje, površina šupljikava, ali je zaglađena, u lomu žute boje, pjeskovita.
 3. i 4. Žutooker boje, zaglađena, u lomu siva, šupljikava.
 5. i 6. Tamnosive boje izvana i u lomu. Površina šupljikava, ali zaglađena. Ulomak 5 ima nadignuti rub vjerojatno prema ručki.
 7. Gornji dio tanke posude, gornji rub oštro rezan, crvene boje, iznutra zaglađena. U lomu crna, fine fature.
 8. i 9. Zdjelice loptastoga oblika, fatura kao prethodna, fino zaglađene
 - 10., 11. i 12. Gornji rubovi lonaca promjera oko 40 cm, tamnosmeđe do okercrvene boje na površini, u lomu crna, bez dodatka pijeska, šupljikava, lagana.
 - 13., 14. i 16. Dijelovi plitkih zdjela vrlo grube fature, tamnosive boje, nezaglađene, mrviti se.
 15. i 17. Tamnosmeđa (boje čokolade. na površini sjajno zaglađena, u lomu crna. Ručka u presjeku poligonalna.
 18. Veliki recipijent, promjera oko 70 do 90 cm, s utorom za poklopac na gornjem rubu. Izrada vrlo gruba, iznutra je doduše zaglađena, a izvana namjerno naborana (barbotin?.. Vjerojatno služila za vodu.
 19. do 28. Nedostaje opis.
 29. i 30. Ulomak trbuha cjediljke (ili rupe za provlačenje užeta za nošnju.. Tamnosive boje u lomu i na površini, nezaglađena.
 30. Gornji dio loptaste zdjelice crne boje, nezaglađena, s rebrastim ukrasom na vanjskoj površini. Šupljikava, lagana.

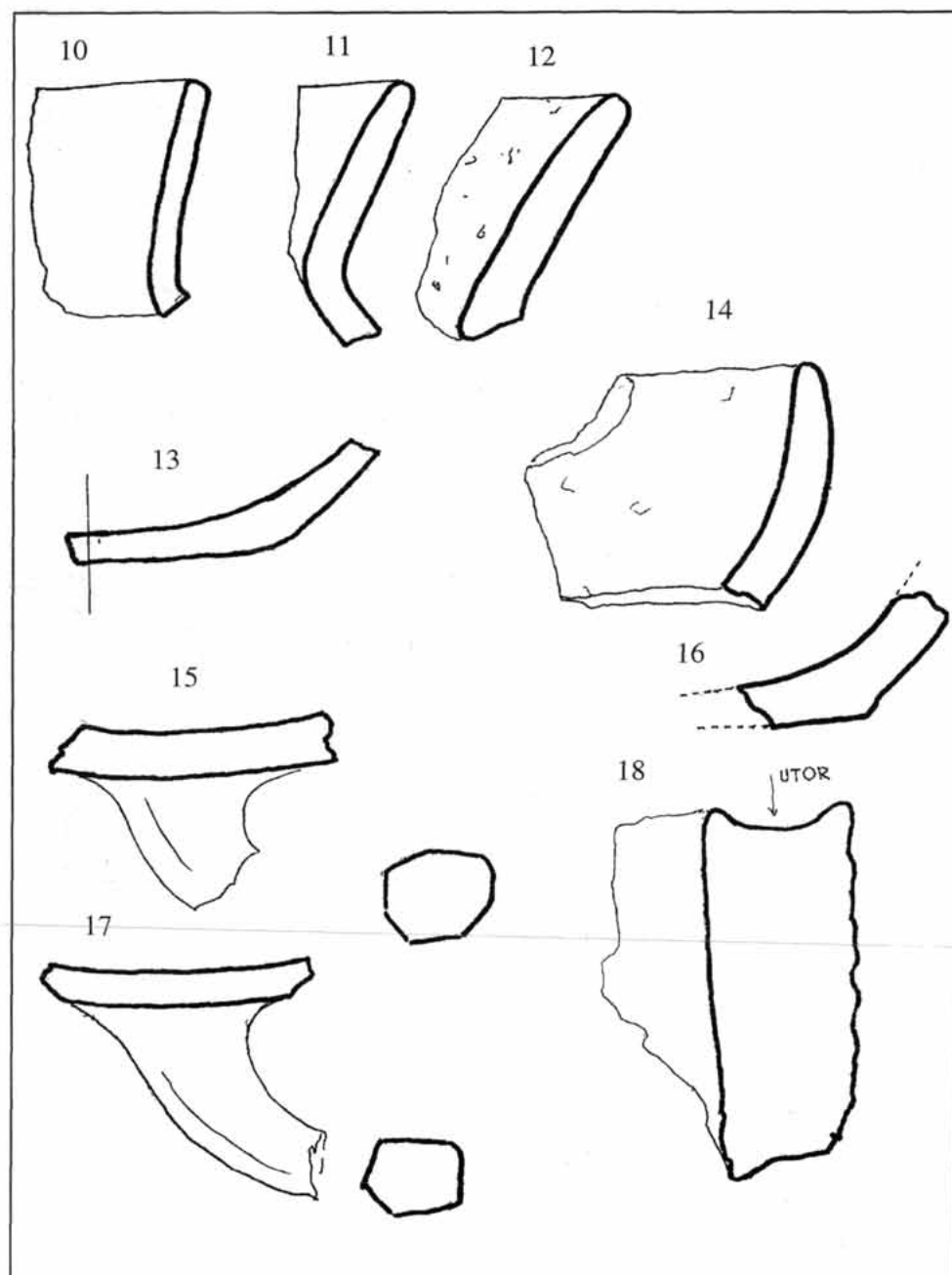
32. Ručka i gornji rub zdjele, na površini crvena, u lomu tamnosiva do crna. Grubo zaglađena, vrlo kompaktna glina, teška.
33. i 34. Dno i ručka vrlo velike posude, relativno tankih stijenki crvenkaste boje izvana, tamnosmeđa u lomu, gruba u izradi.
35. Gornji rub veće posude (vjerojatno grlo) s izvnutim rubom na van, na površini tamnocrvena, u lomu crna, homogena sastava, teška. Na površini zaglađena.
36. Ručka, poligonalna u presjeku, vjerojatno vertikalno položena, crne površine, u lomu crne do crvene boje. Teška.
37. do 39. Nedostaje opis.
40. Gornja polovica vrlo fino oblikovane posude, promjera grla oko 16 cm. Gornji rub je fasetiran, na truhu isprekidani ukras od 5 plitkih kanelira. Na površini zagasito crvene boje, zaglađena, u lomu tamnosmeđa do crna, bez primjese pijeska, homogena glina, vrlo čvrsta, teška.
42. Gornji dio vertikalne ručke s rogom – pridržaćem, tamnosmeđe boje na površini crna u lomu, zaglađena, ali nije polirana.
43. Ista kao prethodna.
44. Horizontalna ručka /opis nedostaje.
45. i 47. Bradavičaste ručke – pridržaći, koje su prilijepljene na truh posude – opis nedostaje.
46. Vertikalna ručka, nadograđena na truh posude, opis nedostaje.
48. Gornji rub zdjele, fasetiran, površina izvana i iznutra sjajno zaglađena, crvene boje, u lomu tamnija, homogena, vrlo čvrsta.
49. Dno zdjele ili lonca, crna na površini i u lomu, izvana zaglađena, ali šupljikava, lagana, bez primjese pijeska. Pripada vjerojatno donjem kulturnom sloju (dubina nalaza 50 cm..).
50. Uteg ili privjesak, tamnosmeđa na površini, nije sjajno polirana, ali je zaglađena.
51. i 52. Gornji rub i ručka iste posude, tamnosmeđe boje, sjajno zaglađena, teška, bez primjese pijeska.
53. Dio stijenke truha posude, blago bikonično izlomljena, tamnosmeđa izvana, sjajno zaglađena, siva u lomu, fino pjeskovita.
54. Grumen izgorjele zemlje s ognjišta (ili kućni lep?).
55. Gornji rub velike posude, fasetiran, površina crvena, sjajno zaglađena, u jezgri crna, fino pjeskovita, bez grubih zrnaca.
56. Ugrađena horizontalna ručka okrugla presjeka, svijetlosmeđe boje, u presjeku tamnija, površina grubo zaglađena.
57. Dno lonca tamnooker boje, u lomu homogena, ne mrvi se, kompaktna.
58. Ulomak maloga brusa, sivozelena pješčenjak.

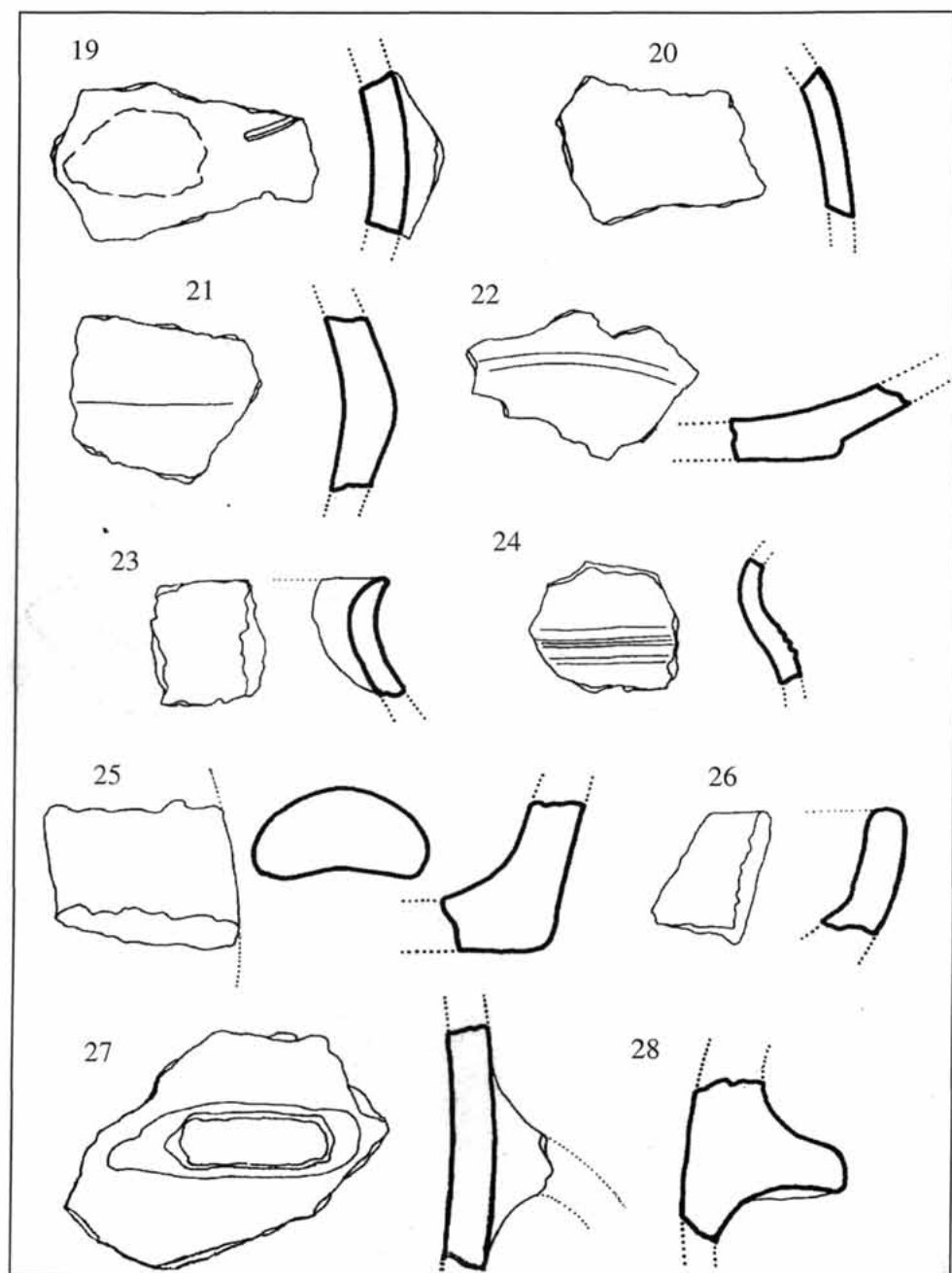
B) *Žrvanj (Veliko Rujno – Gradina)*

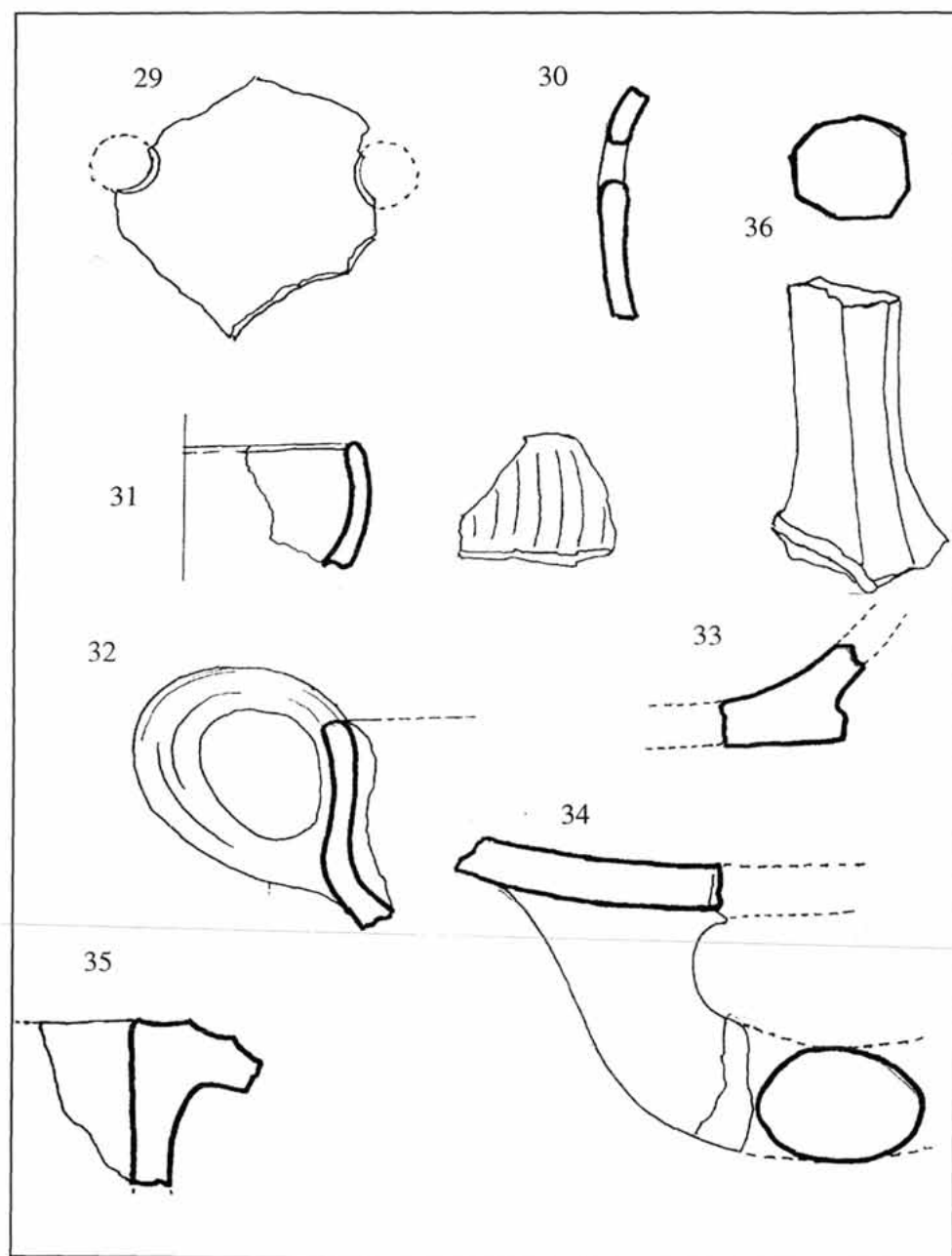
1. Ulomak žrvnja od žutog pješčenjaka (služi za ljuštenje ječma).
2. Ulomak brusa od tamnosivog "kremenjaka".
3. Ulomak žrvnja od sivog "kremenjaka". Naide se na njega u Maloj Paklenici još i danas, a služi za mljevenje žita, ali ne ljušti ječam.

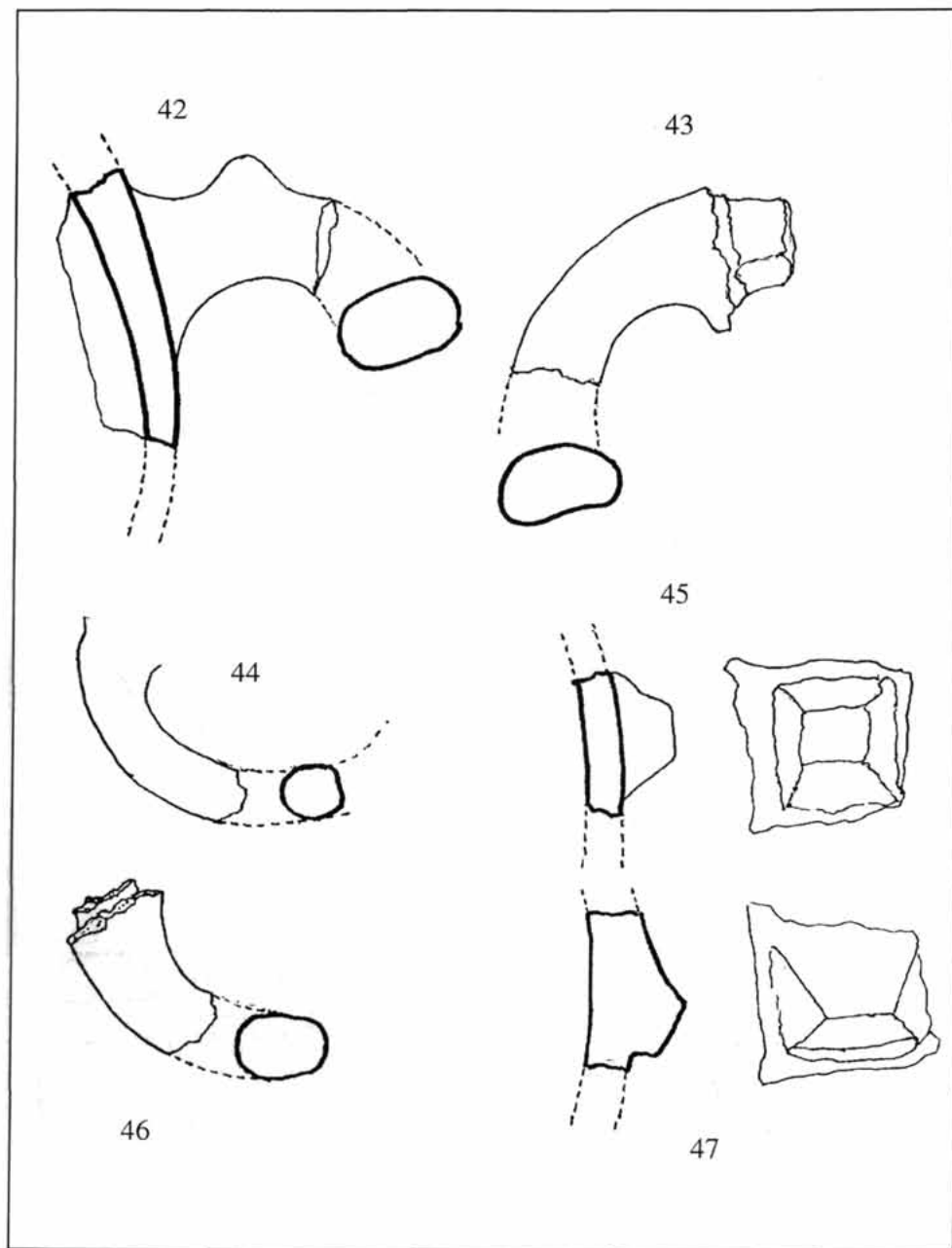

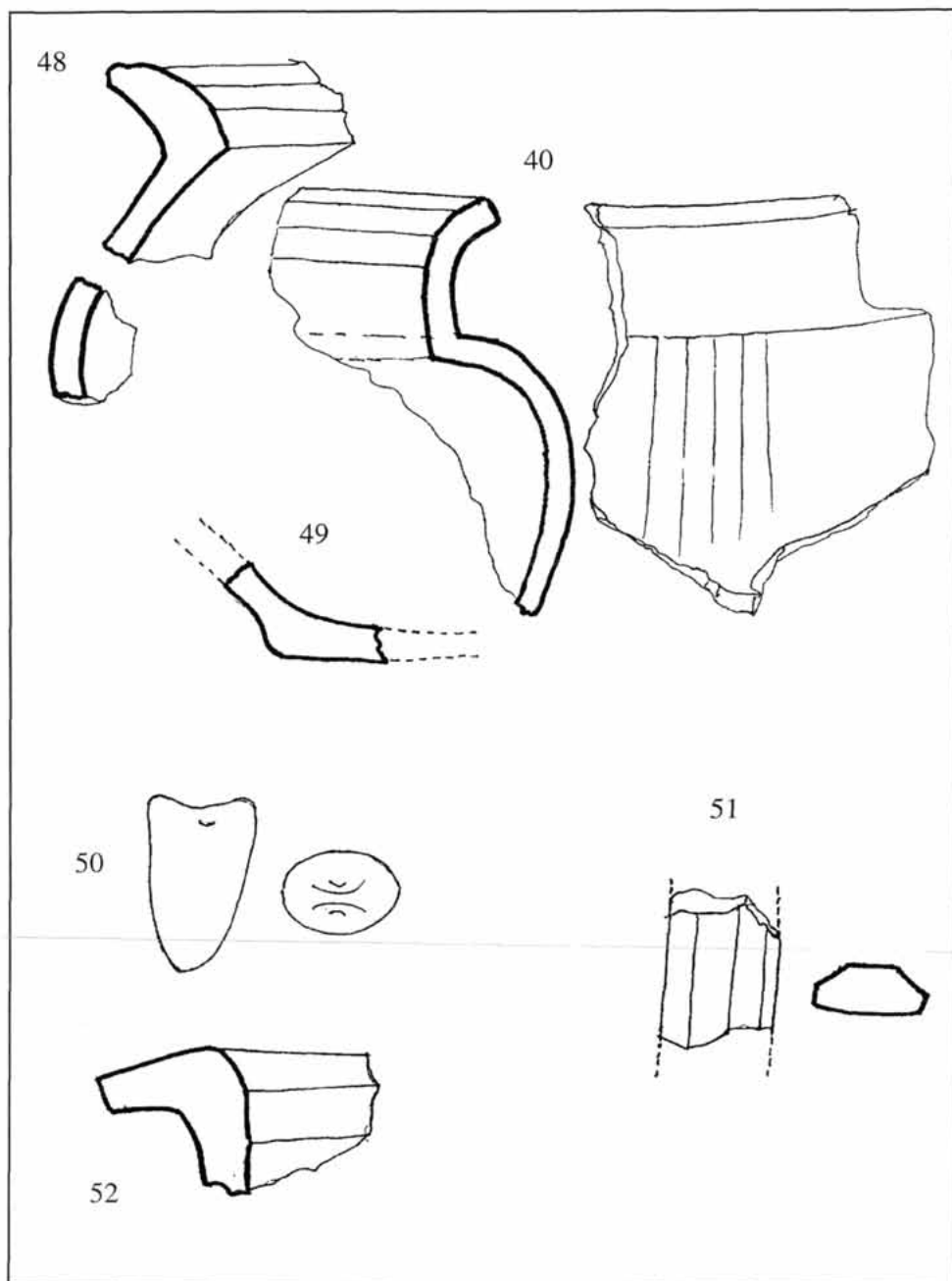

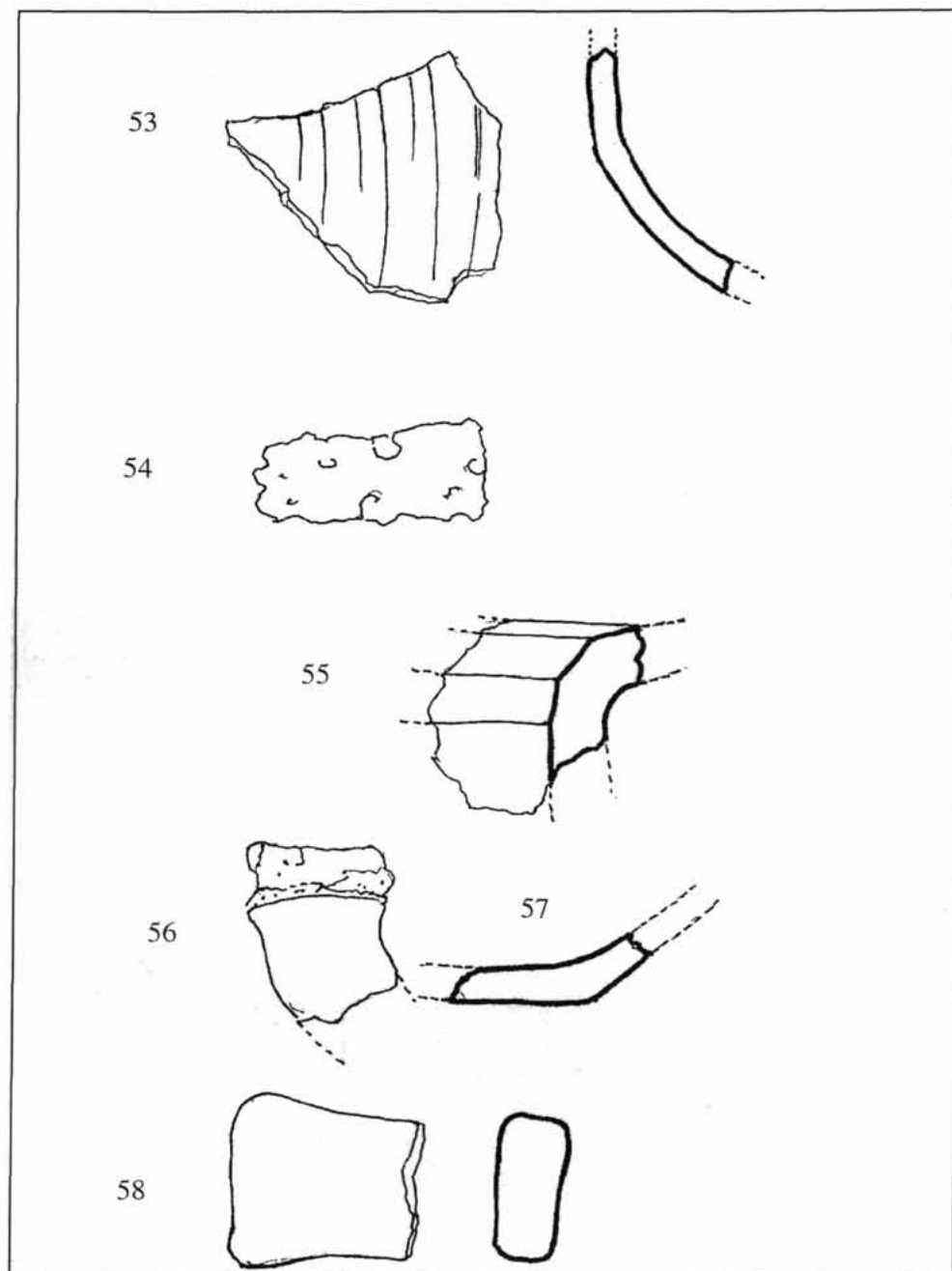

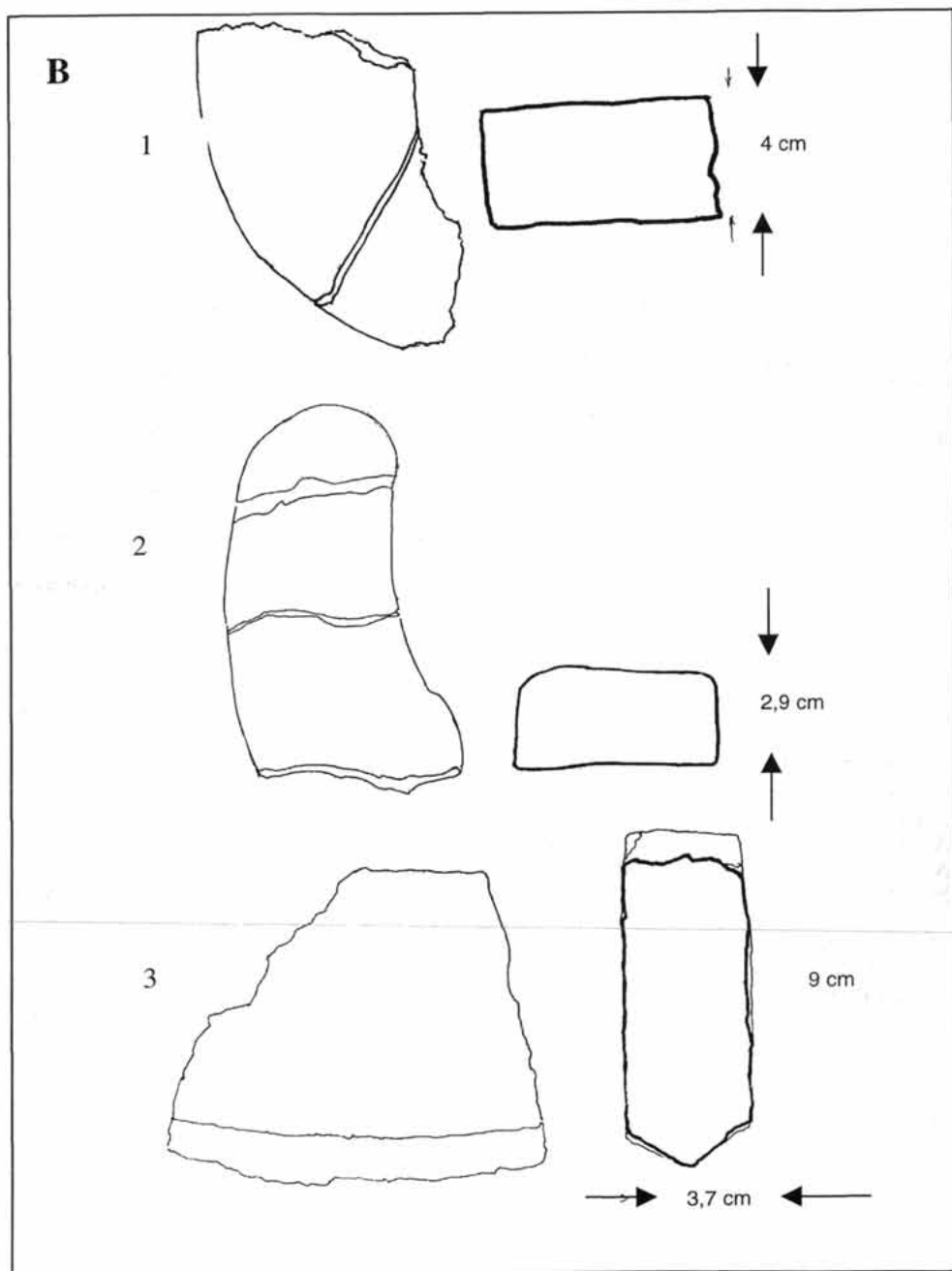

Literatura

- Š. BATOVIĆ, Pregled željeznog doba na istočnoj jadranskoj obali, *Materijali Saveza arheoloških društava Jugoslavije*, XII, Zadar, 1976.
- Š. BATOVIĆ, L'età del bronzo recente sulla costa orientale dell' Adriatico, *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja*, XVIII, Sarajevo, 1980.
- Š. BATOVIĆ, Kasno brončano doba na istočnom Jadranskom primorju, *Praistorija jugoslavenskih zemalja*, IV, Sarajevo, 1983, 271 i V, 339.
- V. BELAJ, Auf den Spuren einer "liburnischen" Alpenwirtschaft, *Tradition und Entfaltung*, Band 3, Steiermärkisches Landesmuseum Trautenfels, 1980.
- I. BOJANSKI, Pelva i Salvia, *Adriatica praeistorica et antiqua*, Zagreb, 1970, 503.
- A. BOGNAR, Predgorske stepenice (pedimenti) gorskog hrpta južnog Velebita, *Senjski zbornik*, 19, Senj, 1992.
- M. BOLONIĆ – I. ŽIC ROKOV, *Otok Krk kroz vijekove*, Zagreb, 1974.
- C. CHANG, *The Ethnoarchaeology of Pastoral Land Use in Gravena Province of Greece*, Space, Time and Archaeological Landscapes, Plenum Press, New York, 1992.
- B. ČOVIĆ, Regionalne grupe ranog brončanog doba, *Praistorija jugoslavenskih zemalja*, V, Sarajevo, 1983.
- R. DREKSLER-BIŽIĆ, Srednje brončano doba u Lici i Bosni, *Praistorija jugoslavenskih zemalja*, V, Sarajevo, 1983, 254.
- R. DREKSLER-BIŽIĆ, Područje Like od ranog brončanog doba do dolaska Rimljana, *Arheološka problematika Like*, HAD, 1, Split, 1974, 9.
- A. FABER, Tragovi poljoprivrednih djelatnosti u prethistorijsko i antičko doba na zračnim snimkama tla Hrvatske, *Bilten Savjeta za daljinska istraživanja JAZU u Zagrebu*, 5, Zagreb, 1984.
- A. FABER, Život velebitskog stočara i njegov odnos prema smrti, *Senjski zbornik*, 22, Senj, 1995.
- A. FABER, Ekonomsko značenje putova oko Paklenice u prapovijesti, antici i srednjem vijeku, *Paklenički zbornik*, 1, Starigrad – Paklenica 1995.
- S. FORENBAHER – P. VRANJICAN, Vaganačka pećina, *Opuscula archaeologica*, 10, Zagreb, 1986.
- S. FORENBAHER – Izbor nalaza iz Vaganačke pećine, *Opuscula archaeologica*, 12, Zagreb, 1992.
- M. GAVAZZI, *Totenraststeine*, Schweiz, Archiv für Volkskunde, Band 57, 1961.
- A. GLAVIČIĆ, Arheološki nalazi iz Senja i okolice III, *Senjski zbornik*, 4, Senj, 1970.
- A. GLAVIČIĆ, Nalazi kamenih gomila na Velebitu, *Senjski zbornik*, 9, Senj, 1981-82.
- A. GLAVIČIĆ, Arheološki nalazi iz Senja i okolice VI, *Senjski zbornik*, 10-11, Senj, 1984.
- M. GLAVIČIĆ, Željeznodobna i antička naselja podno Velebita, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 31, Zadar, 1993.
- M. GLAVIČIĆ, Pregled prapovijesnih nalazišta na primorskom obronku Velebita, *Paklenički zbornik*, 1, Starigrad – Paklenica, 1995.
- J. H. GREENFIELD, A model of faunal exploitation for the bronze age of the central Balkan, *Masca journal*, The University of Pennsylvania, Philadelphia, vol. 3, nr. 2, Zooarchaeology, Suppl. 1984.
- J. H. GREENFIELD, A model of animal exploitation strategies during the later prehistory of central Balkan, *B. A. R. Oxford*, 1984, ser. 227 Animals and archaeology.
- M. GUŠIĆ, Wer sind die Morlaken im Adriatischen Raum, *Balkanica*, 4, Beograd, 1973.
- M. HIRTZ, Hodočašće Majci Božjoj od Krasna, *Hrvatski planinar*, 5-6, Zagreb, 1928.
- M. MARKOVIĆ, Stočarska kretanja na Dinarskim planinama, *Zbornik za narodni život i običaje JAZU*, 45, Zagreb, 1971.
- M. MARKOVIĆ, Narodni život i običaji sezonskih stočara na Velebitu, *Zbornik za narodni život i običaje JAZU*, 48, Zagreb, 1980.

- K. PATSCH, Die Lika in römischer Zeit, *Schriften der Balkankommision, Antiquarische Abteilung*, I, Wien, 1900.
- J. POLJAK, *Planinarski vodič po Velebitu*, Zagreb, 1929.
- M. SIVIGNON, *Les pasteurs du Pinde septentrional*, Centre des sciences sociales d'Athenes, Athene-Lyon
- M. SUIĆ, *Antički grad na istočnom Jadranu*, Zagreb, 1976.
- T. VINŠČAK, *Transhumanтни stočari između primorja i Velebita*, magistarski rad, Filozofski fakultet, Zagreb, 1984.
- T. VINŠČAK, Kuda idu "Hrvatski nomadi", *Studia ethnologica*, 1, Zagreb, 1989.
- J. H. VOSS, *Homer, Illias*, München, 1957.
- M. ZANINOVIĆ, Antička naselja ispod Velebita, *Senjski zbornik*, 8, Senj, 1980.
- M. ZANINOVIĆ, Stanovništvo velebitskog podgorja u antici, *Senjski zbornik*, 10-11, Senj, 1983-84.

DAS LEBEN AUF DER VELEBITISCHEN HOCHEBENE IN URALTEN ZEITEN

Zusammenfassung

Auf Grund archaologischer Untersuchungen auf dem Gebiet des Veliko Rujno beschreibt die Autorin das Leben auf dieser Bergebene, die Kennzeichnungen dieses Gebietes in uralten Zeiten und die Lebensweise seiner Einwohner. Aber sie widmet in diesem Artikel besondere Aufmerksamkeit den archaologischen Untersuchungen, die sie in dieser Gegend durchgeführt hat. Es wurden insgesamt 8 Sonden geöffnet, und in ihnen wurden Kulturschichten entdeckt, d.h. Details der Wohnobjekte die auf einem Felsen, in holzernem Bau auf dem Steingrund gebaut worden waren. In zwei Sonden wurde ein Objekt (Länge 3-4 m, Breite unbekannt) entdeckt. In der vermuteten Mitte des Hauses wurde eine gut aufbewahrte Feuerstätte auf dem Boden gefunden, und ringsum waren Brueche des Tongeschirrs und Knochen eines Kleinviehes, wahrscheinlich einer Ziege, gefunden. In zwei anderen Sonden neben dieser Feuerstätte wurden Teile eines großen Tongefaesses in unidentifizierten Bruechen entdeckt, das vielleicht zur Sauerung und Kaesung diente. Fast in jeder Sonde wurden Brueche der Muehlsteine gefunden, die ehemaligen beständigen Aufenthalt und Taetigkeiten der Bewohner in dieser Gegend beweisen koennen. Die Aufnahme dieser Lokation aus dem Flugzeug zeigt eine ortogonale Teilung des Terrains, die aus fruher und spaeter Bronzezeit stammen koennte. Aus dieser Zeit stammt auch die in zwei verschiedenen Niveaus gefundene Keramik. Fuer den Forscher war das am Fuß der Ruine entdeckte Trockenmauerwerk besonders interessant. Nach seiner Bautechnik koennen wir dieses der Megalithkultur zuschreiben, aber das moege man erst durch weitere wissenschaftliche Untersuchungen in der Naeh von diesem Fundort beweisen.

THE LIFE ON VELEBIT PLATEAU IN THE PREHISTORY TIME

Summary

Based on the archeological researches at Veliko Rujno, the author here reaches some conclusions about the life on th.at plateau in the prehistory time. She describes further some peculiarities of the plateau in ancient times and the style of living thereupon. But, the most of her attention has been dedicated to the archeological finds there. During researches, which have been analysed here, on site were opened eight sounds and found some cultural strata, meaning details of residential objects raised on the rock, wooden objects on the stone basis. In two sounds was found an object of three to four metres lengthwise, while its width could not be established. In the supposed centre of the house, on the floor, there was a fire-place and all around it pottery fragments and small cattle bones, probably of goat. In other two sounds, near the fire-place, was found one hollow ware made of baked clay in non-identified fragments. It most probably served for the acidification or for clotting of milk. In almost all sounds were found the grindstone fragments, which speaks about continual living and activity of the inhabitants there in ancient times. The photographs of the locality, taken from the air, display the orthogonal division of the ground, which can be descended from early or late Bronze Age. From the same age come also all the ceramics found on the two different levels. Dry stone masonry objects, found in the base of ruin, were of special interest for the researcher as, according to the construction technique, they could be attributed to the megalithic. By further archeological researches close to those structures their oldness will certainly be confirmed scientifically.